

Biskop Atle Sommerfeldt:

Kriseteam i et livssynsåpent samfunn

Innlegg ved konsultasjonen for Beredskap og krisehåndtering for prester i kommunale kriseteam

Fredrikstad 13.5.2014

Innledning

I dette innlegget vil jeg forsøke å se kirkens involvering i de kommunale kriseteamene i lys av den religionspolitiske utviklingen i Norge i etterkant av Ståsettutvalget og ideen om «det livssynsåpne samfunn». Deretter vil jeg si noe mer konkret om Den norske kirkes deltagelse i lokal krisehåndtering.

Religion i det 21. århundre

Det var mange som trodde at religionen ville forsvinne stille og rolig av seg selv i det 21. århundre. Man mente at menneskenes opplysningsnivå da burde ha blitt så høyt at kunnskapen fra ulike former for vitenskap gjorde religiøsitet og Gudstro irrelevant. Naturvitenskapen forklarer livets opphav og mange naturfenomener, humanvitenskapene gir forklaring og veiledning på livsfølelse og psykiske utfordringer og samfunnsvitenskapene forklarer og gir retning til samfunnsutviklingen. Selv etikken lar seg innpasse i logikkens rasjonalitet og er ikke lenger avhengig av noen Gudstro. Opplevelsen av at Gud er taus og fraværende i kriser gjorde ikke gudstro mer attraktivt. Det moderne menneskets livsanskuelser og kunnskap ga ikke rom for tidligere tiders forestillinger om at kriser og tragedier skyldtes gudenes straff – og da ble det heller ikke nødvendig med religiøse ritualer for å mildne gudenes vrede. Slik lød analysen i den meget utbredte sekulariseringsteorien som preget religionssociologien fra slutten av 1960-tallet.

Vår kulturs tro på det autonome og individuelle mennesket fører også til en almen skepsis til institusjoner og gir seg også utslag i at mange praktiserer religionen utenfor et organisert trossamfunn. Flere anti-institusjonelle, teologiske strømninger bidrar i samme retning. Om dette er nytt, eller om det nye er at vi nå dokumenterer dette, er et interessant spørsmål – jfr helgendyrkelse og bruken av olavskilder her i Borg som holdt seg i flere hundre år etter reformasjonen – men skal ikke drøftes ved denne anledning. Men både dette og den religionskritiske offentlighet har bidratt til at kirkene som organiserte institusjoner med tydelig samfunnsoppdrag, lettere overses og dermed svekkes.

Men ryktet om religionen og Guds død har vist seg å være sterkt overdrevet. I løpet av 1990-tallet ble det stadig klarere at religionen ikke forsvant, men at den endret seg i møte med modernitet og vitenskapens innsikter. Selv i et samfunn som det norske er det i 2013 omtrent 85 prosent av befolkningen som er tilknyttet et religiøst trossamfunn – og det er bare ca 2 prosent som er tilsluttet Humanetisk Forbund – det vil si som har sluttet seg til et bevisst, ikke-religiøst livssynsamfunn. Ser en på det globale samfunnet, preger religionene det store flertallet av menneskers livsoppfatning. Der den har blitt undertrykket eller marginalisert, fremtrer den med ny styrke – jfr Russland, Midt-Østen og Kina. Erkjennelsen av at religionen ikke er i ferd med å forsvinne, har vokst også i det norske

samfunnet. Impulsene fra en mer offensiv utenrikspolitikk innenfor fredsarbeid og bistand, og den økte andelen innvandrere, har brakt med seg en mer praktiserende religion i offentligheten enn det som er blitt vanlig for de fleste nordmenn. Oppbruddet fra å knytte staten til den evangelisk-lutherske tro med Den norske kirke som statens kirke, bidro også til at staten ønsket å finne fram til en ny religionspolitikk. Et offentlig utvalg ble nedsatt og avleverte som kjent sin innstilling i januar 2013 – det sk. Stålsettutvalget.

Tradisjonelt har religiøse trossamfunn og kirkene i vår kulturkrets vært de sentrale aktørene når mennesker og lokalsamfunn erfarte katastrofer og kriser. Fremveksten av en profesjonell omsorgstjeneste knyttet til lokale og nasjonale institusjoner innenfor helse og redning-etater, og forestillingen om religionens irrelevans, gjør at kirkens rolle i krisehåndtering er endret – og i noen tilfelle marginalisert. Det er derfor rimelig at også kirke og religionens rolle i forbindelse med kriser og katastrofer ble behandlet i utvalget.

Stålsettutvalget utredet premissene for religioners og livssyns rolle i det norske samfunn og statens forhold til dette. Det kan virke som de fleste av utvalgets mange forslag foreløpig ikke vil bli videreført av politiske myndigheter, men utredningen vil allikevel være et sentralt referansepunkt for den offentlige samtalen i årene fremover, om religionens og tros- og livssynsamfunns plass i stat og samfunn. Samtidig er kirkens deltagelse i sorg og krisearbeidet i forbindelse med 22.7.2011 en helt avgjørende begivenhet når den brede offentlighet vurderer Den norske kirkes rolle i kriser og katastrofer.

For dagens samtale er følgende punkter fra Stålsett-utvalget særlig viktig:

- Utvalget tar konsekvensen av at religion og religiøse trossamfunn ikke er i ferd med å forsvinne i det norske samfunnet. Tvert om legger utvalget til grunn at slike institusjoner er viktige for samfunnsutviklingen og derfor bør støttes økonomisk og på annen måte av staten – i tråd med den allmenne tenkingen i de nordiske landene om statens aktive rolle i å støtte og stimulere institusjoner som anses viktige i å utvikle det gode samfunn. De markerer tydelig avstand både til modellen i USA med sitt radikale skille mellom kirke og stat, og Frankrike der religion i det offentlige rom, og i offentlige institusjoner, avvises.
- Denne forståelsen av religionens faktiske betydning for mennesker gjør også at utvalget ser det naturlig at religiøse aktører deltar i det offentlige helse- og redningsarbeidet som en del av de tverrfaglige teamene som virker både i helseinstitusjoner og i kommuner.
- Utvalget legger 8 grunnleggende prinsipper for det de kaller Det livssyns åpne samfunn. Begrepet «det livssyns åpne samfunn» er en nyskaping og markerer et skille mellom samfunnet – som skal gi stort rom for religion og livssyn – og staten og det offentlige som skal likebehandle og - i den forstand, være livssyns nøytral. Men det tidligere begrepet verdinøytralitet er definitivt begravet. Dette i prinsippet skarpe skille mellom samfunn og stat er samtidig det som sammen med en snever religionsforståelse har blitt mest kritisert i utvalgets prinsipielle tenkemåte.
- I Stålsettutvalgets måte å tenke på kan ikke livssynsamfunn utføre oppgaver på vegne av staten – som vigsel (stort mindretall mener annerledes) og et trossamfunn kan i alle fall ikke utøve oppgaver på vegne av det offentlig som alle innbyggerne skal nyte godt av

(gravferdsforvaltningen). Men det er enighet om at det offentlige skal gi personer tilgang på tros og livssynsbetjening. Derfor kan disse spille en rolle i offentlige institusjoner som sykehus og beredskapsteam.

- Forutsetningen for at tros- og livssynssamfunn skal kunne delta i det offentliges tjenestetilbud, er at disse behandles likeverdig. Hva en likebehandling betyr i praksis, er det betydelig uenighet om i utvalget, og den offentlige debatten har avslørt ytterligere uenighet. En forståelse som innebærer at hvert tros –og livssynssamfunn skal ha lik deltagelse og behandling, er både urimelig og ugjennomførbar, vil jeg og mange mene.

Rett etter at Stålsettutvalget avla sin rapport, kom Engerutvalget som fastslo at Den norske kirke er en helt sentral del av lokalsamfunnenes kulturelle grunnmur. De legger vekt på at Dnk er tydelig og aktivt tilstede i alle lokalsamfunn og ledsager den største delen av befolkningen i deres viktigste livsriter. Dette gir Den norske kirke en egen posisjon innenfor likebehandling og religionsfrihetens ramme, slik også Grunnlovens §16 legger opp til.

Den norske kirkes deltagelse i krisehåndtering.

Den norske kirke følger 90 prosent av alle familier gjennom begravelsesseremonier. Kirkens ledsagelse av mennesker i sorg inkluderer et godt forarbeid og ofte også et aktivt oppfølgingsarbeid over tid. Den viktigste kvaliteten i dette er at kirken ledsager alminnelige mennesker når de opplever ualminnelig kritiske hendelser. Kirken er ikke en del av diagnosekulturen og er ikke avhengig av at noen får en diagnose for å kunne vandre sammen med mennesker. Sorg og traumer i møte med katastrofer i kriser er livsmestring, ikke sykdomsbehandling. Dette gir seg også utslag i at mennesker som ikke er pårørende, men er berørte av katastrofen, også søker til kirkene som et rom for refleksjon og bearbeiding. Utviklingen i kirkens spiritualitet de siste 30 årene, som gir større rom for individualitet og spontanitet også i kirkerommet - ved for eksempel lystenning, sidealtere, bønnekrukker og stillhet, har gjort dette naturlig og mulig. I mine besøk på skolene i forbindelse med visitas etterspørres det også veiledning og samhandling når elever opplever sorg og død, ikke bare ved de dramatiske hendelsene. Det er normalt at elever i løpet av skoletiden vil oppleve en familiær katastrofe i den forstand at et nært familiemedlem dør eller er alvorlig syke – for eksempel besteforeldre. Det gjør begravelsene til en av kirkens viktigste arenaer, også innenfor barne- og ungdomsarbeidet.

I møte med katastrofer i et lokalsamfunn er derfor ikke spørsmålet om Den norske kirke skal delta i dette – det gjør kirken i stort omfang. Det er heller et spørsmål om **når** kirken skal involveres og **hvordan** det skal gjøres.

Kommunene er lovpålagt å ha tverrfaglige kriseteam, og anbefales av helsedirektoratet at kirken er med i dette. Dette skjer også mange steder på litt ulike måter.

I denne konsultasjonen skal vi fra ulike perspektiver lytte til erfaringer og perspektiver og drøfte hvordan Den norske kirkes rolle i kommunale kriseteam kan utvikles videre under de gitte rammebetingelser. Jeg tror det er gunstig at vi sammen drøfter dette slik at ikke tilfeldige meninger hos både kirke og kommune lokalt blir bestemmende. Et par-tre innspill fra min side:

- **Hvordan:** Den norske kirke er tilstede i alle lokalsamfunn. Det betyr at normalordningen bør være at Dnk forplikter seg til å stille en faglig kvalifisert ressurs til rådighet som medlem i de

kommunale fagteamene. Forutsetningen er at kirkens deltager – sokneprest og/eller diakon - etablerer meget åpne og gode kommunikasjonslinjer med andre tros –og livssynsamfunn i lokalsamfunnet og derfor tar ansvaret for at disse involveres ved behov og etterspørsel. Disse relasjonene kan utvikles fra det allerede lovpålagte, årlige møtepunktet om gravferdsforvaltningen som Fellesrådene som gravferdsforvalter organiserer. Dnk's rolle bør også innbefatte tilrettelegging av kompetanseutvikling for de andre trossamfunnene.

- **Når:** Det er min klare oppfatning at kirken må være involvert fra første stund – mens det en faktisk bidrar med, formes av den konkrete konteksten. Dette er nødvendig både ut fra det vi vet mennesker har behov for når kriser og katastrofer hender, og fordi kirken og andre trossamfunn rent faktisk vil bli involvert senere – særlig der hvor det er dødsfall. Dette må selvfølgelig bety at kirken inkluderes i de kommunale kompetansetiltakene.
- **Hvem:** Det er naturlig at presten er sentral i kommunens kriseteam. Men kirkens bidrag inn i slike situasjoner er ikke begrenset til presten. Der hvor det er diakon er hun/han en stor ressurs, og hele kirkestaben vil ha nytte av kompetanseutvikling, ikke minst de som betjener førstelinjetjenesten på kontorene, og gravferdsarbeiderne. Kirkelig undervisningspersonell er også helt sentrale både forbyggende, i den akutte situasjonen og i oppfølgingen. Det betyr at samvirke prost-fellesråd blir helt sentralt i styringen av personalressurser, kompetanseutvikling og logistikk.

Konklusjon

Kriseteamene i et livssynsåpent samfunn må, som en selvfølge, inkludere ressurser fra lokalsamfunnets tros – og livssynssamfunn. Vi i Den norske kirke vil med nødvendighet være den mest sentrale aktøren, og vi er klare til å forvalte dette inkluderende og i respekt for de menneskene som rammes. Det er dem alt handler om – ikke bare til syvende og sist, men først og fremst.